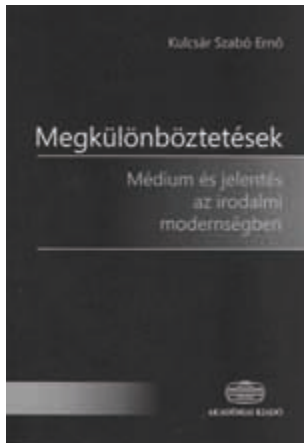

Az igazság médiuma

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: MEGKÜLÖNBÖZTETÉSEK,
MÉDIUM ÉS JELENTÉS AZ IRODALMI MODERNISÉGBEN

Akadémiai Kiadó
Budapest, 201
312 oldal, 3300 Ft

Nagyobb téttről van szó Kulcsár Szabó Ernő nemzetközi szinten is kiváló tanulmánykötetében, mint szorgalmas kutatómunkáról egy csendes könyvtárszobában. Nemcsak irodalomtörténet-írásról, hanem értelmiségi magatartásról és – az igazságról. A szerző Martin Heidegger korszaknyitó kérdéséből indul ki: „Mi mégis az igazság, hogy valami alkototthoz hasonló (dolog)ban kell megtörténnie?”.

A könyv kétféle megkülönböztetést tárgyal. Az esztétikai megkülönböztetés a műalkotást olyan tárgynak tekinti, amelyet az objektumtól elválasztott szubjektum szemlél, vizsgál. Egyrészt tanúsító funkcióval bír, a művészi eszközök virtuóz (vagy ügyetlen) használatának beazonosításával, másrészt társadalmi és/vagy lelki jelenségeket dokumentál. A mediális megkülönböztetés szerint az esztétikai tapasztalat a nyelv korlátozhatatlan mozgásából ered. Ezért nem rendelhető humán akaratok alá. Ezáltal az irodalom az igazság történéseinek olyan médiuma lesz, ahol az igazság művé, a mű pedig igazzá válik.

”

A magyar irodalom-történetírás szempontjából fontos megemlíteni, hogy a szerző a modern magyar líra legjobb periódusának a késő modernség költeményeit felvonultató korszakot tartja. Összehasonlítja a megelőző, klasszikus modern korszakkal. A klasszikus modernség episztéméjéhez sorolható pszichológiai szempontból az egységes szubjektumkép, a beszéd szerint a monológ, alanyi líra, magánbeszéd, jogi szempontból a természetjog elve. A késő modern episztéméjéhez tartozik pszichológiai szempontból a hasadásos, dezintegrált énképzet, a beszéd szerint a dialogikus megszólalás, a jogi szempont felől a társadalmi egyeztetésen alapuló jogfel-fogás.

A könyvben jól rendezetten kettős csoportokra vannak felosztva azok a témák, amelyek részletező módon kifejtő tanulmányokban taglalják a bevezető elméleti-történeti felvezetést. A könyv szerkezete egyfajta örvényre hasonlít. A bevezetőben a szerző mintegy felvezeti tézisét, aztán a tanulmányok egyre mélyebben fejtik ki azt. Az inkább általános humán értelmiségi szempont egyre inkább szakmaivá válik. El-

sőként a humántudományok beszédmódjának, szemléleti aspektusainak elemzése van soron. A szerző azt vizsgálja, az irodalomtudomány értésmódjának és műveleteinek diszkurzív vezérlésében miként jelentkeznek annak nyomai, amikor az értelmezés eseménye váratlanul felülírja az őt magát „hordozó” beszéd premisszáit. Hiszen a tudomány diszciplinotorikus diszkurzivitása halott a gondolkodás preformatív aktusai nélkül – még ha így az értelmezés (termékenyen) bizonytalanná is válik. Kulcsár Szabó Ernő két példát hoz az értelmezés eredeti premisszáit felülíró gondolkodásra a magyar irodalomtörténetből. Az első Király Isvának az Ady Endre *Sípja régi babonának* című verselemzése. A második példa Horváth János Petőfi költeményeinek értelmezéseit eleveníti fel.

Kulcsár Szabó Ernő a következő tanulmányában a megváltozott irodalomtudományi feltetelek között olyan új szellemű filológiát ajánl, amely nemcsak rögzíteni és olvasni, hanem értelmezni is képes a szövegeket. A laikus olvasást a szerző ahhoz az irodalmihoz képest értelmezi, amely mediálisan mindig anyagszerű marad. A sztereotípiákról, mint a nyelv befagyasztásról is szól egy tanulmány. Mintegy „illusztráció” gyanánt, rendkívül éles szemű és gondolatébresztő értelmezéseket olvashatunk Márai Sándor és Illyés Gyula műveiről. Miközben a történő tapasztalat véglegesíthetetlen nyelvi státusza mindig nyitott teret biztosít az új tapasztalatoknak, a sztereotípiáknak éppen ellentétes a hivatása.

Az episztéméváltás problematikája központi jellegű Kulcsár Szabó Ernő tanulmánykötetében. Ebből a szempontból tárgyalja a közelmúlt talán legnagyobb hatású magyar folyóiratának-mozgalmának, a Nyugatnak a kultúrafogalmát is. Külön kitér Ignotusnak a hagyományt inkább leküzdendő, a felvilágosodás racionalizmusából kiinduló modernségfogalmára, és ezzel szemben Babits Mihálynak arra a gondolatára, hogy a hagyomány elvi megelőzhetetlensége azt jelenti, hogy nélküle a mindenkori jelen még az önmegértés elemi lehetőségétől is megfosztatik. Kulcsár Szabó Ernő összehasonlítja a Nyugat időbeliség-felfogást az egykorú, tényleges nyugat-európai időfelfogással. Eszerint a Nyugat, bár a modernség letéteményesének kiáltották ki, az esztétikai tapasztalat mibenlétéről alkotott felfogása éppenséggel inkább konzervatív volt, a XIX. századhoz kötődött. Míg irányszerkezetében a bécsi szecesszió modernségének formai jellemzőit vette át, addig a kultúraszervezeti- és fogalmi horizontja – mintegy húsz évnyi ütemkülönbséggel – a naturalizmussal jellemezhető berlinire emlékeztet. Erre utal a Nyugat értelmezése is az időbeliségről, amely térjellegű – múltat, jelent, jövőt, elválasztott terekként jeleníti meg, nem mint a nyugat európai „kinetikus” felfogás, amely a változás megszilárdíthatatlanságát tételezi. A Nyugat úgynevezett első nemzedéke inkább lekapcsolódott arról az európai áramról, amelyet többek között Nietzsche és Walter Benjamin művészetfelfogása határozott meg. Annál meglepőbb, hogy a 30-as évektől a magyar költészet – legalábbis József Attilát és Szabó Lőrincet illetően – a korszak világlírájának magasába került. A következő négy tanulmány is ennek jegyében íródott. Két írás, mint annak előzménye és következménye fogja körbe a József Attila és a Szabó Lőrinc költészetéről szólókat. A tanulmányíró szerint a fiatal Babits Mihály verseiben és elméleti írásaiban lépten-nyomon a szenzuális medialitás szemlélete jelentkezik. A tanulmányíró következtetése: a Babits-líra hatástörténete nem némult el, csak időlegesen elnyomják a harsányabb szólamok. Ezután következik annak a két költészetnek (József Attilaé, Szabó Lőrincé) művek általi poétikai elemzése, amely azt is indokolhatja, hogy miért kerültek be más lírai teljesítményekről szóló írások a könyvbe. Hiszen ebben a későmodern költészetben figyelhető meg az a mediális fordulat is elsőként a magyar lírában, amelyet oly fontosnak tart a szerző. Költészettörténeti

változásra utal, hogy a József Attila-versben működő tekintet már nem a szellem későromantikus/nyugatos képzeletéhez tartozik. Inkább technológiailag kiterjesztett érzékelésmód. Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* című költeményében a beszéd énje a megszólítottat az igazság és igazságosság alá taszítja, a szöveg énje viszont azok fölé emeli. Mindkét szerző esetében organikus szerveződésű helyett kontingens jellegű a költeményeiknek kompozíciója – s ez összefügg az allegorikus elv megerősödésével a szimbolikus rovására. Kulcsár Szabó Ernőt a második ezredforduló utáni fiatal magyar líra is azért érdekli talán a leginkább, mert ehhez a bizonyos későmodern tradícióhoz kapcsolja. A posztmodern nyelvjátékokra alapozott költészet kimerülése után ezek a költemények mintegy kitörlik a poetizáltság és a nem-lírai megnyilatkozás retorikája közti különbségeket. Ez a fajta alulretorizáltság más, mint a korábbi új szubjektivitásáé (új szenzibilitásáé).

A kötet végén az egyetem és a tudományos kutatás társadalmi-ontológia feltételrendszerét taglalja a szerző. A tudományosságról szólva az üzemszerűséggel a műhelyt állítja szembe. A szerző az igazságot, mint a saját érdekeltiségtől is szabad ítéletet nem annyira a hasznossággal állítja szembe, hanem inkább a mindig kísérletező természetű gondolkodásként a „futószalagszerűen” módszerhitű, diszciplinorikus felfogással. A diszciplínában a kérdést úgy teszik fel, hogy csak az a válasz adható, amit már előre kijelöltek. Az üzemszerűségnek köze van az erőszak és a parancs fogalmihoz is. A gondolat ez esetben nem tudja beteljesíteni a szabadsághoz fűződő felvilágosodás-tradíciót sem. Ezzel kapcsolatban eleveníti fel a szerző Heidegger mondást arról, hogy a tudomány tud, de nem gondolkodik. A műhely intézményének formációja abban különbözik az üzemtől, hogy a létező nem tárgyiasul benne egy rajta kívüli tekintet előtt, hanem a létező megtörténik. Az egyetemről szólva, a szerző szerint a hallgatói létszám növelése, a demokratikus bekerülés paradox módon éppen az esélyegyenlőtlenséget növeli, hiszen ehhez fizetős szakok kellene.

Hasonlattal élve, Kulcsár Szabó Ernő könyveinek kontextusa a zsinatokhoz (is) hasonlítanak. Azt a szemléletváltást, ami az irodalomtudományban az utóbbi évtizedekben lezajlott Magyarországon, leginkább Kulcsár Szabó Ernőhöz fűzi a szakmai közvélemény. Ennek a szemléletváltásnak a jegyében íródtak tanulmánykötetei, irodalomtörténete, ennek a jegyében tartotta előadásait egyetemen, konferenciákon. Nemrég megjelent könyve is szerves folytatása ennek a tendenciának, a nálunk az ezredforduló után elterjedő médiaelméleti vonatkozások nem megszakításszerűen, hanem a folytonosságot hangsúlyozva kapcsolódnak a szerző korábbi elméleti előfeltevéseihez. A hivatkozások szintjén például Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Hans Robert Jauss mellett – nem velük szemben – jelentkeznek Friedrich Kittler, Hans Ulrich Gumbrecht, Helmuth Plessner és mások idézetei. Azonban akadnak olyanok is, akik ha ilyeneket olvasnak, mint hogy a bölcsészettudományból száműződik a humán, a szellemtudományból a szellem, akkor jeges rémület tölti el a szívüket, forró indulat az agyukat, és azt gondolják, ha valaki ilyet ír, akkor gonoszul sírba akarja taposni az emberi méltóságot, el akarja venni az élet értelmét. Ha az értelmező hisz a műontikusságában, azt gondolhatja, a tanulmányok szerzője el akarja orozni a dicsőséget az alkotótól, a humánkultúra megmérgezőjének tartja őt és egész értelmiségi státuszában veszélyeztetve érzi magát. A pszichológia horizontjából érve, a mediális megkülönböztetés – az objektív/szubjektív kettős szembeállítást törölő – világalkotása kvázi-skizofrén tapasztalatnak tűnhet. Kulcsár Szabó Ernő tud minderről, ez a könyve is felfogható olyan nagyon alapos, történetileg is bizonyító és műfajokat érintő tudományos érvelésnek, amely ellenfeleinek szem-

pontjait is méltányolva igazi beszélgetés-helyzetben fejt ki saját perspektíváját. Fontosak a tanulmányok elején szereplő mottók. Kulcsár Szabó Ernő ezekkel jelzi gondolatainak történeti és multikulturális összefüggéseit. A tanulmányok széles kitekintésűek a kulturális időben és térben egyaránt. Tudományos alaposággal, mégis érthető kifejtettséggel, elegáns stílusban, több esetben ízes magyarsággal ír – például a napnyugat kifejezés nekem Gárdonyi Gézát is eszembe jutatja. Nem ideologikus jellegű szembenállás a célja. Nem a vélemény merev szembeszegezése, hanem a gondolkodás mély történülése. Szakmai érveléséből is jól látható, hogy inkább a másik fél szempontjainak méltányolása a célja, azokkal olyan párbeszéd kialakítása, hogy a dialógus folyamán „megtörténjék” a beszélgetés résztvevőivel – az igazság.

Payer Imre

